1

DE DRANG NAAR ONTWIKKELING

1.1. ARME EN RIJKE LANDEN

Sinds enige tijd houdt de internationaal-politieke wereld zich meer en meer bezig met het verschijnsel van de kloof in welvaart tussen arme en rijke landen. Terwijl de technisch-ontwikkelde landen hun welvaart gestadig zien toenemen, en zelfs sneller dan vroeger, hebben de meeste landen in Azië, Afrika en Zuid-Amerika grote moeite om hun levenspeil te doen stijgen. Professor L. J. Zimmerman heeft het aangedurfd om het beeld op de breedste wijze te ontwikkelen door een vergelijking tussen een dertiental gebieden te maken voor de jaren 1913, 1929 en 1957 [29].* Iedere deskundige op het gebied van de statistiek weet dat het hierbij alleen kan gaan om een zeer ruwe schets; doch juist zo'n schets is zeer de moeite waard. Zijn resultaten zijn samengevat in tabel 1, die de voor ons doel belangrijkste schattingen bevat. Men ziet er uit, dat de inkomens per hoofd der bevolking, in prijzen van 1953, voor de westerse en de communistisch geregeerde landen zich sterk verhoogd hebben (vooral voor de laatstgenoemde), doch dat in Zuid-Oost Azië in het algemeen vrijwel stagnatie heerste. Voor China geldt dit thans niet meer; India heeft sedert 1950 enige vooruitgang gemaakt, doch stagneert in de allerlaatste jaren weer enigszins.
De cijfers kunnen niet anders dan zeer ruw zijn, ook omdat geen correctie voor de prijsverschillen tussen landen is gemaakt. (Dit verklaart o.m. het hoge cijfer voor de Sovjet-Unie.) Niettemin doen zij zien dat er (a) een groot verschil in inkomen per hoofd bestaat tussen de ontwikkelde landen en de onderontwikkelde landen en (b) dat dit verschil toeneemt. Deze laatste tendentie is ook nog voor de laatste jaren aanwezig. Zo zijn de inkomens per hoofd in de landen van de Europese Economische Gemeenschap over de laatste 10 jaar met ongeveer 3 % per jaar gestegen terwijl die in India met hoogstens 1½ % per jaar gestegen zijn (zie ook nog illustratie 1 en bijlage A).

* de cijfers tussen vierkante haken verwijzen naar de genummerde bibliografie op pag. 252/253.

TABEL 1. Inkomen per hoofd in dollars per jaar (koopkracht van 1953), voor enige delen van de wereld, 1913–1957.

	1913	1929	1957
Noord-Amerika	917	1243	1868
N.W. Europa	454	528	790
Sovjet-Unie	162	178	750
Z.O. Europa	200	181	360
Latijns Amerika	170	196	300
Japan	85	152	240
Zuid-Oost Azië	65	68	67
China	50	50	61

Bron: L. J. Zimmerman, Arme en rijke landen, Den Haag 1959, blz. 29 en 31. Niet alle daar genoemde gebieden zijn hier vermeld.

1.2. GEMEENSCHAPPELIJKE KENMERKEN VAN ONTWIKKELINGSLANDEN

De landen met een laag inkomen per hoofd hebben zeer uiteenlopende kenmerken op het gebied van aardrijkskundige gesteldheid, cultuur en geschiedenis. Zo zijn er gebieden met geringe, andere met zeer grote regenval; of hooggelegen zowel als laaggelegen gebieden. Er zijn dun- en dichtbevolkte landen onder. In Latijns Amerika heeft de bovenlaag der bevolking een Europese afkomst, terwijl de massa der bevolking in een aantal dier landen van Indiaanse oorsprong is. In Noord-Afrika en West-Azië, Pakistan en Indonesië is de bevolking Mohammedaans, in India is het Hindoeïsme overheersend. Er zijn vele verschillende rassen in Afrika en Azië vertegenwoordigd. Zuid-Amerika heeft maar weinig landen die in 1850 nog koloniën waren, terwijl het overgrote

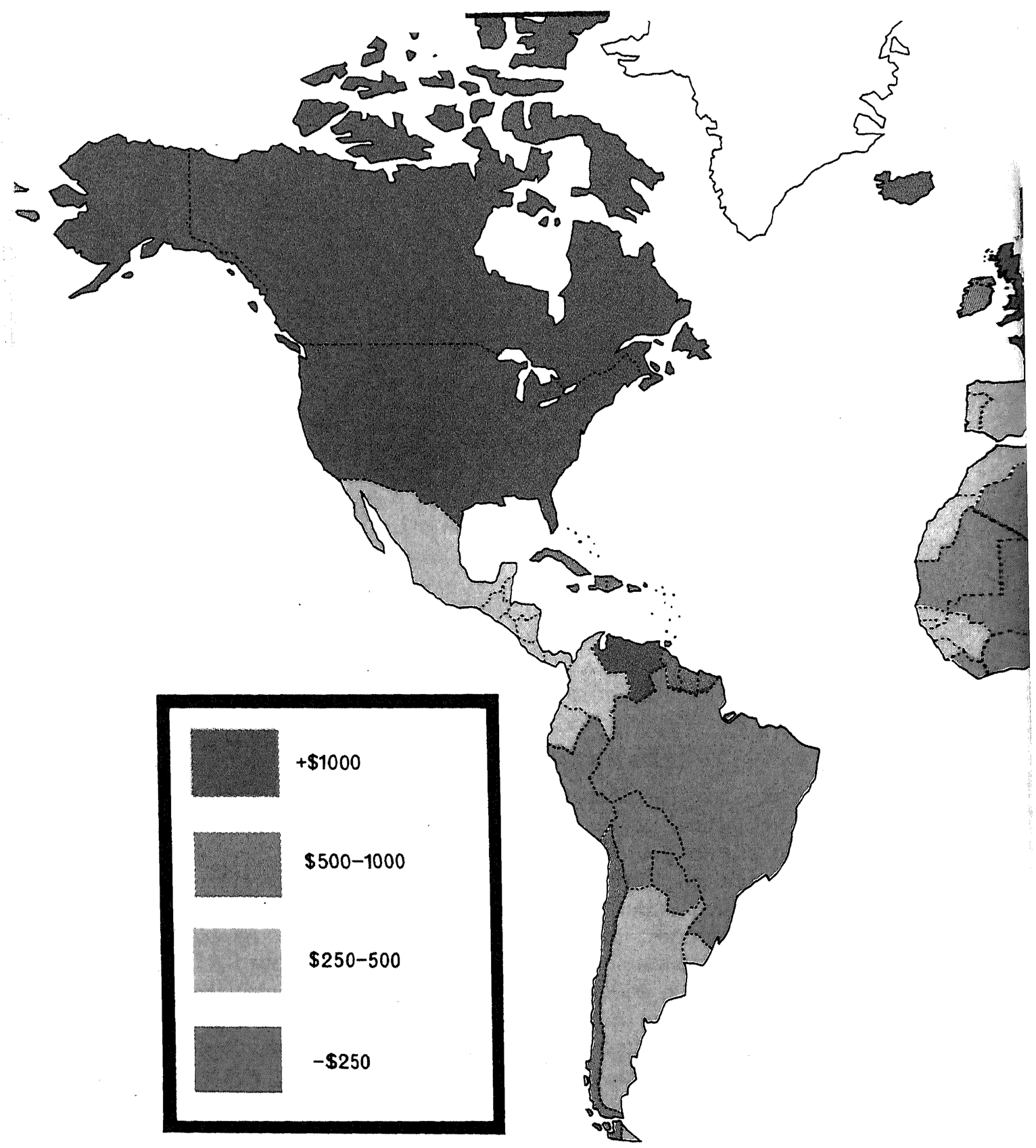
+$1000
$500–1000
$250–500
–$250

Fig. 1. *Inkomens per hoofd in verschillende landen van de wereld.* Uit de kaart kan men zien dat in het algemeen gesproken de armoede geconcentreerd is in het zuidoostelijke gedeelte van de wereld en de rijkdom in het noordwesten, met een min of meer regelmatig verloop daar tussen in. Doch er zijn afwijkingen van dit patroon die toe te schrijven zijn aan geografische en historische faktoren, waarvan een aantal algemeen bekend zijn.

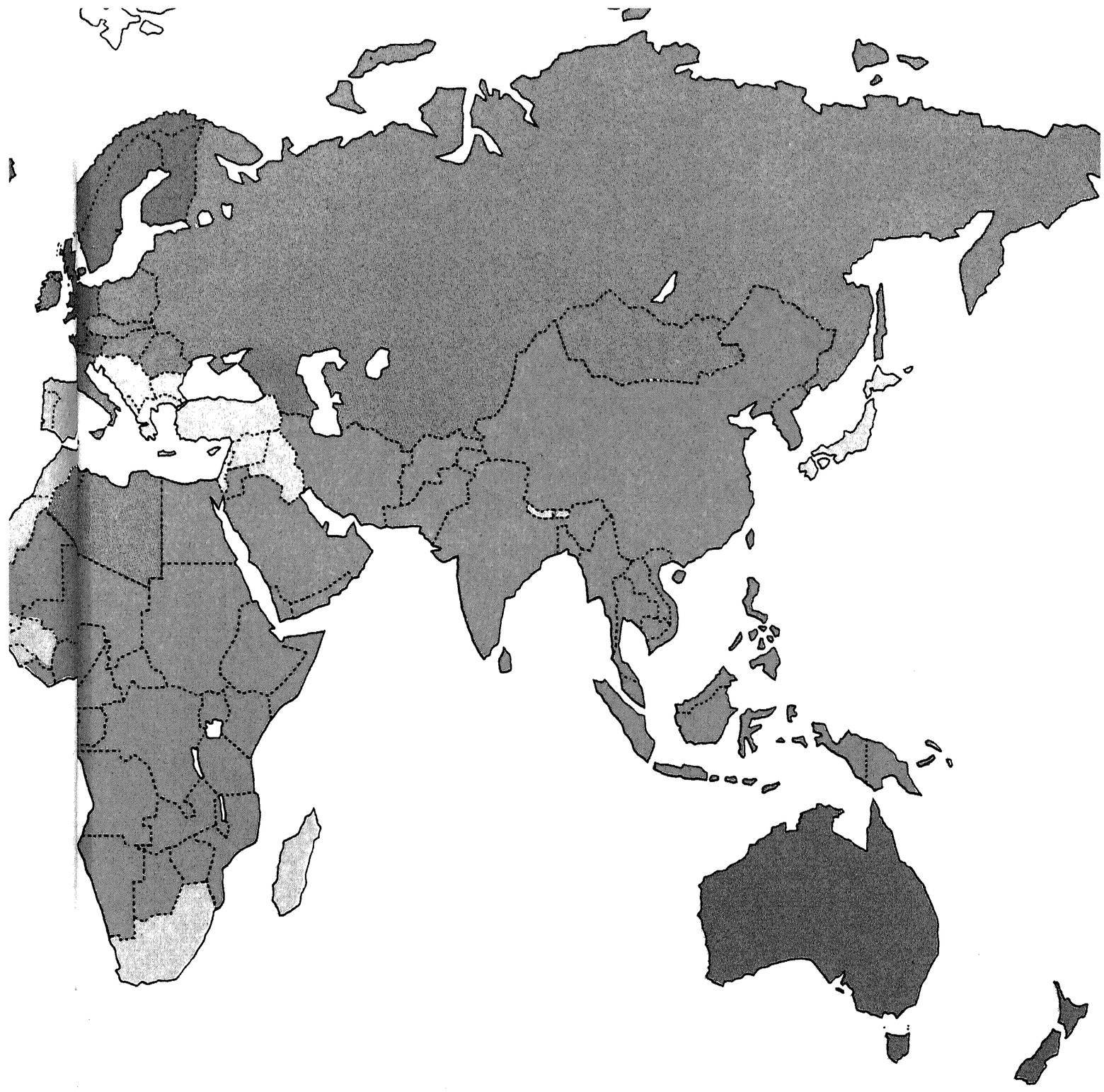

Fig. 2. *Bevolking (1957), inkomen per hoofd (1957) en groei van het inkomen per hoofd in twaalf streken van de wereld.* Brede rechthoeken hebben betrekking op gebieden met een grote bevolking; hoge rechthoeken op zeer welvarende gebieden. De oppervlakte van elke rechthoek geeft het totale inkomen van het betrokken gebied aan. Er is geen samenhang tussen het inkomenspeil en de groeisnelheid, die is aangegeven door de pijlen. De

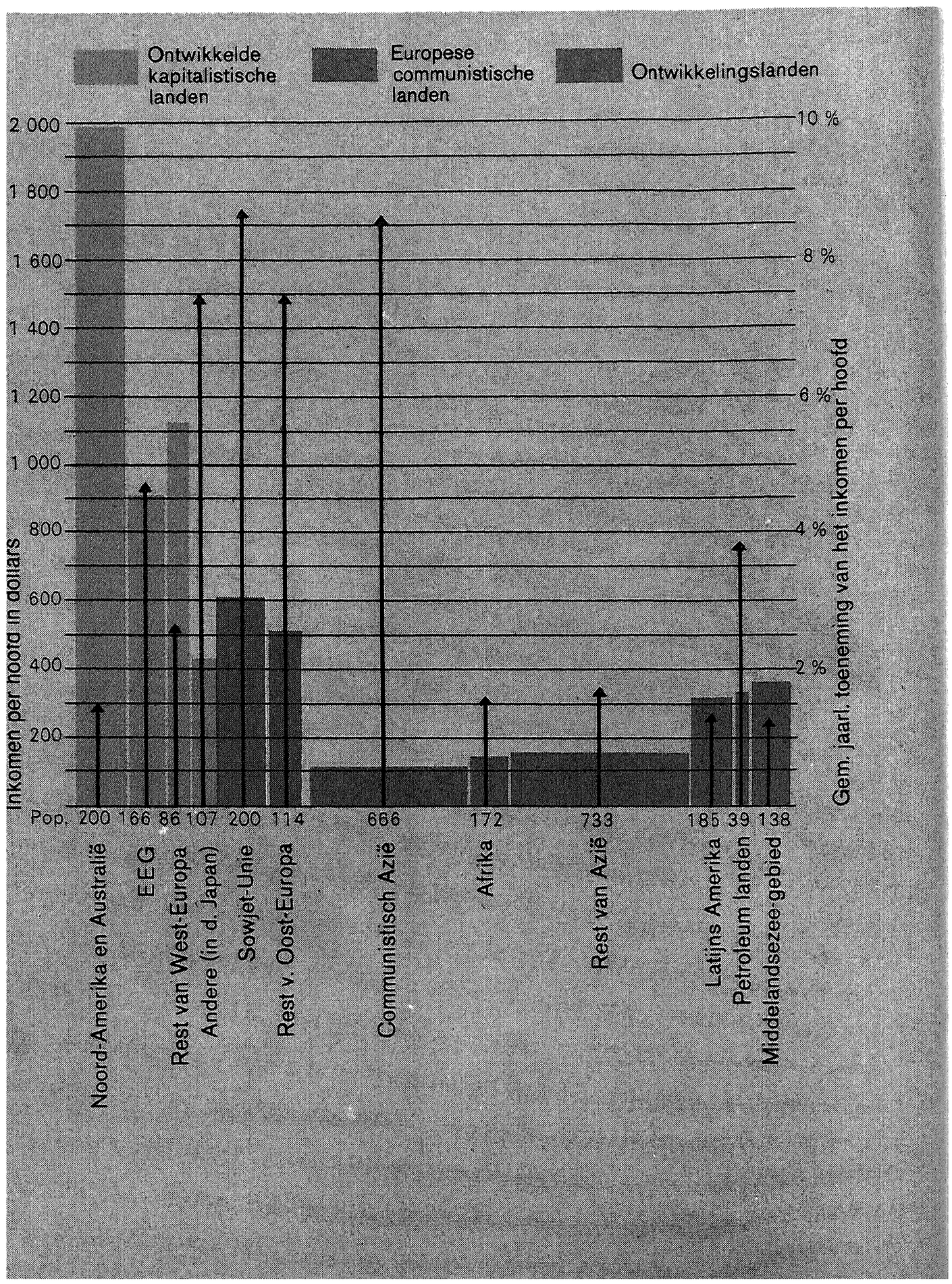

hoogste groeigebieden vindt men in de communistische landen, dan volgen de E.E.G.- en de petroleumlanden. De laagste groei vindt men in de ontwikkelingslanden, de Verenigde Staten en een paar welvarende landen. De uitersten vertonen aldus enige gelijkenis in dit opzicht, doch de absolute toename in inkomen per hoofd in deze rijke landen is veel groter dan de absolute toename in de arme landen.

deel van Afrika en een belangrijk deel van Azië in 1930 nog koloniën waren. De dekolonisatie kreeg in Azië haar beslag in de jaren onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog, in Afrika pas na 1950.

Toch zijn er, vooral op sociaal en economisch gebied een aantal sterke overeenkomsten tussen alle 'arme' landen. Hun klimaat is meestal tropisch. Behalve dat hun inkomen per hoofd laag is – doch ook weer met variaties – is een groot gedeelte van de bevolking werkzaam in de land- of mijnbouw, die men ook wel de primaire bedrijfstakken noemt. Hun produkten zijn natuurprodukten. De graad van technische scholing en economische kennis van de bevolking is laag in vergelijking tot die in de ontwikkelde landen. De gezondheid van de bevolking is vaak slecht; er heersen vele ziekten, het sterftegetal is er hoog, de gemiddelde levensduur in de buurt van 45 jaar, tegenover 70 jaar in de meer ontwikkelde landen. Het bedrijfsleven is gericht op het maken van winsten op korte termijn, vaak slechts door speculatie. Er heerst een hoge mate van individualisme in de slechte zin van het woord. De inkomensverdeling is er zeer ongelijk, ongelijker dan in de ontwikkelde landen, niettegenstaande het lage gemiddelde inkomenspeil. Sommige der genoemde kenmerken worden geïllustreerd door tabel 2 (pag. 19) ontleend aan de Verenigde Naties [28].
Men ziet uit deze tabel ook nog dat de graad waarin zich de genoemde verschijnselen voordoen afhangt van de hoogte van het inkomen per hoofd.

De meeste der genoemde kenmerken zijn oorzakelijk met elkaar verbonden. Bij een laag inkomen zal men een groot gedeelte van het inkomen moeten uitgeven aan landbouwprodukten, omdat die, vooral in warme landen, de eerste levensbehoeften vormen. Anderzijds zal bij een geringe scholing der bevolking de produktieve kracht voornamelijk door de natuur worden geleverd. Door het lage inkomen kan de bevolking weinig uitgeven voor onderwijs en opleiding en voor gezondheidszorg. Een gemiddeld arme bevolking zal niet lang vooruitzien en daarom vooral geïnteresseerd zijn in snel te maken winsten. Zij heeft genoeg aan de zorgen van vandaag en ieder persoonlijk aan zijn eigen zorgen. De grote rijkdom van enkelen verklaart zich uit de hoge zeldzaamheidswaarde die zowel praktische kennis en het bezit van kapitaal hebben.

Al hangen dus al de kenmerken met elkaar samen, het is niet zo duidelijk welke van deze kenmerken als de diepere oorzaken moeten worden gezien.

Fig. 3. *Bevolkingsgroei in de niet-communistische streken van de wereld, 1950–55 en 1955–60.* Dit diagram illustreert de 'bevolkingsexplosie' in de ontwikkelingslanden die nog steeds sterker wordt in Afrika en het Verre Oosten, waar de groeipercentages nog toenemen. Daarnaast zien we een zeer lage groeivoet in de landen die sociaal het meest vooruitstrevend zijn: de EVA. Japan blijkt op weg te zijn naar een lage bevolkingstoename.

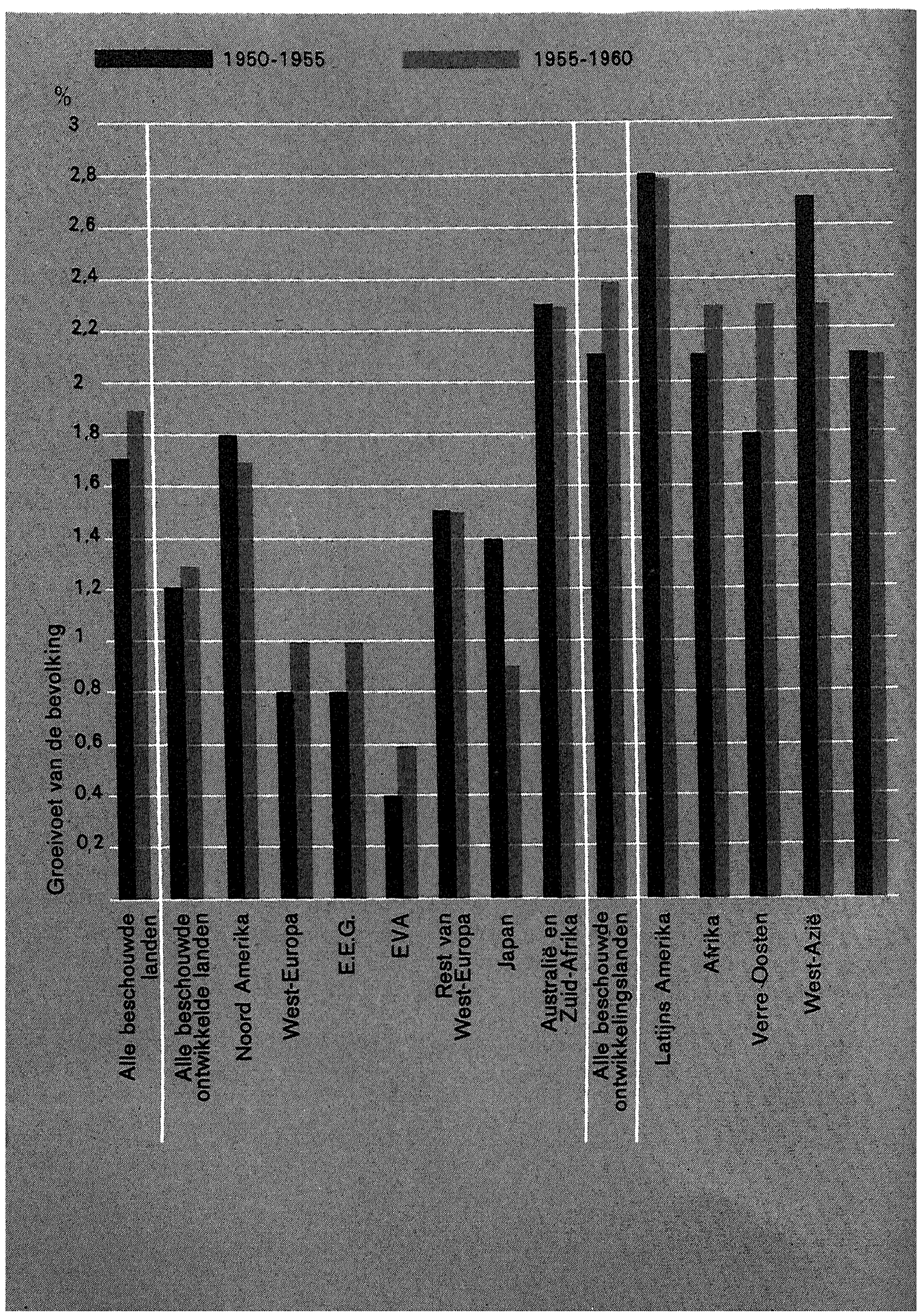

TABEL 2. Enkele economische en sociale gegevens voor groepen van landen met verschillend inkomen per hoofd.

Groep	Inkomen in $ per hoofd	Levensduur (jr)	Inw. per dokter	Perc. der analfabeten	Perc. van het nat. ink. uit landbouw
I	> 1000	71	885	2	11
II	575–1000	68	944	6	11
III	350–575	65	1724	19	15
IV	200–350	57	3132	30	30
V	100–200	50	5185	49	33
VI	< 100	45	13450	71	41

1.3. FACTOREN DIE ECONOMISCHE ONTWIKKELING BEVORDEREN

Intussen is het voor het begrijpen van de verschillen tussen onderontwikkelde en ontwikkelde landen goed te bedenken dat het verschijnsel der ontwikkeling wellicht meer om verklaring vraagt dan het verschijnsel van onderontwikkeling. In de menselijke geschiedenis en in de natuur is het verkeren op de rand van leven en dood meer normaal dan de hoge welvaart der tegenwoordige ontwikkelde landen. Al is de onmiddellijke oorzaak van de hoge welvaart der ontwikkelde landen, technisch-economisch, wel gelegen in de aanwezigheid van een grote

Fig. 4. *Uitvoerwaarde van de communistische landen, de niet-communistische ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen als percentage van de werelduitvoer.* We nemen een afnemend aandeel van de exporten in de wereldexporten waar voor de ontwikkelingslanden, vergezeld van een groeiend aandeel van zowel de communistische als de niet-communistische ontwikkelde landen. De toeneming van het aandeel van de laatstgenoemde is ten dele toe te schrijven aan de integratie van de twee West-europese gebieden: de E.E.G. en de E.V.A.

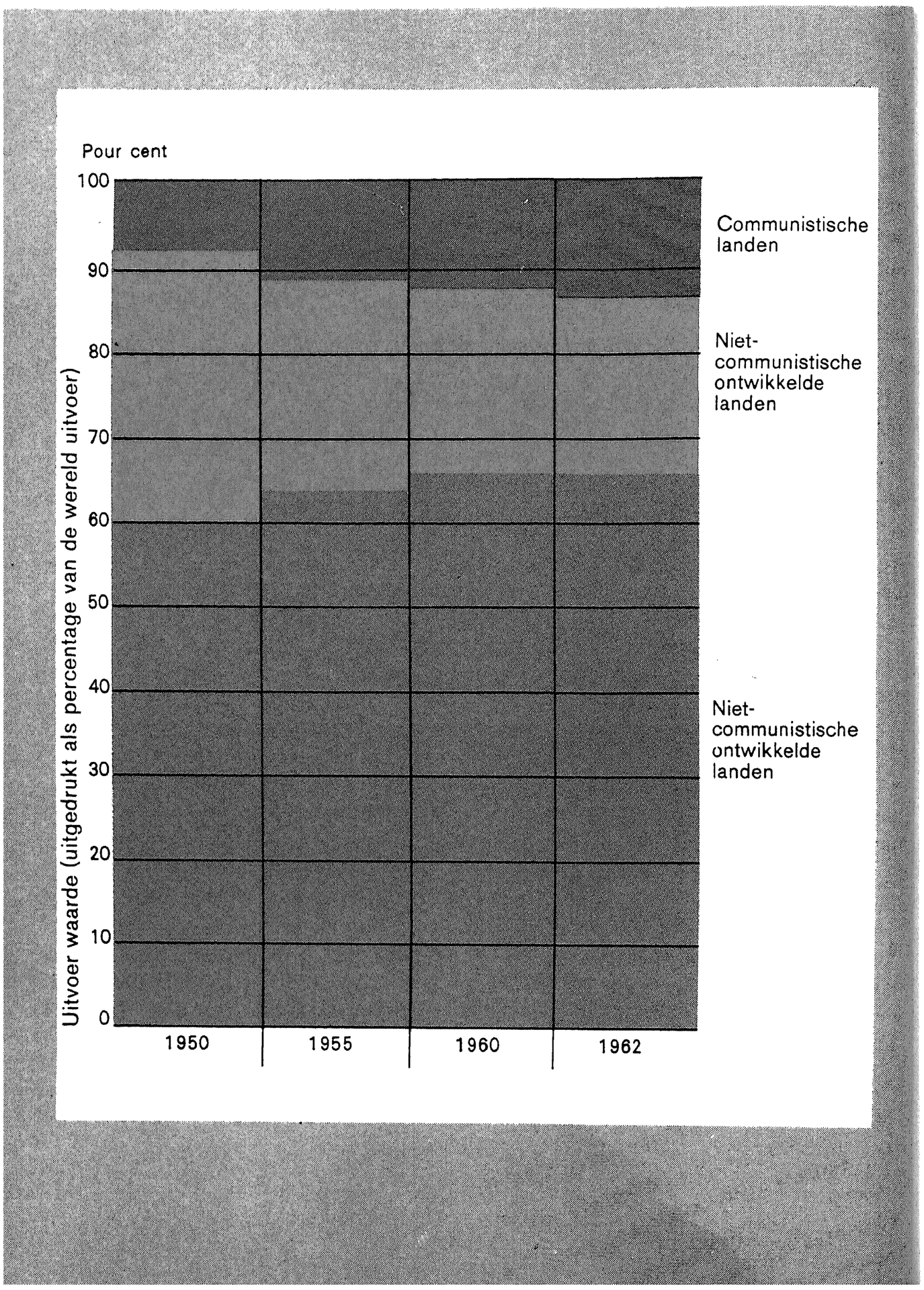

Fig. 5. *Ontwikkeling van de uitvoer van de communistische landen, de niet-communistische ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen voor 1950 (= 100) en 1962.* Ook hier moeten we er aan denken dat een deel van de uitbreiding van de handel van de niet-communistische ontwikkelde landen het gevolg is van de integratie van de E.E.G. en de E.V.A. en niet zou hebben opgetreden in cijfers waar deze gebieden als één geheel beschouwd worden. De handel van de communistische landen is uitgebreid vanaf een onnatuurlijk laag niveau in 1950.

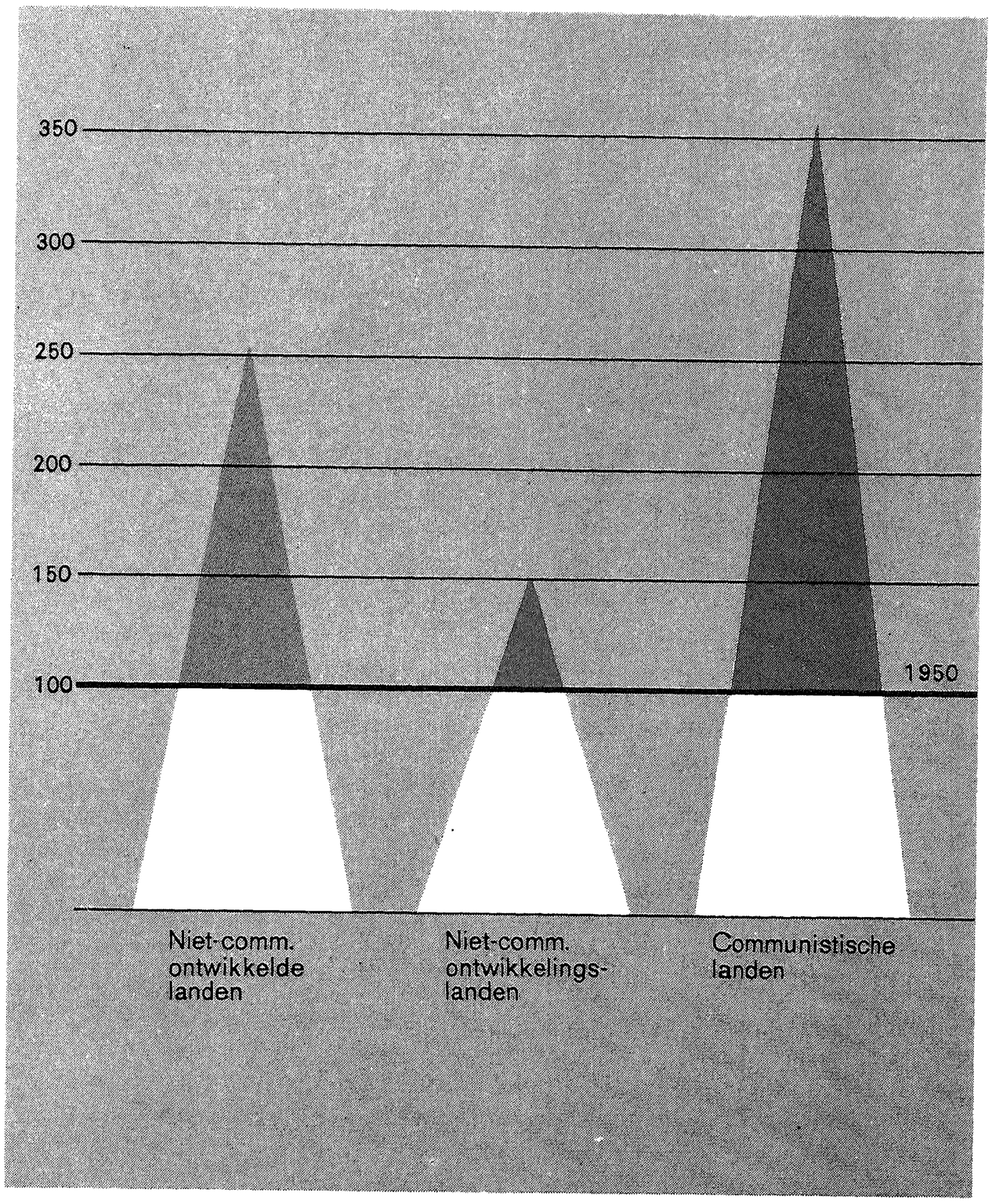

Fig. 6. *Prijsverloop van de in- en uitvoerprodukten van ontwikkelde en ontwikkelingslanden, 1950 (= 100) en 1962.* We zien dat de uitvoerprijzen van de ontwikkelde landen gestegen zijn, terwijl die van de ontwikkelingslanden zijn gedaald. Voor beide soorten landen zijn de invoerprijzen gestegen, doch minder dan de exportprijzen van de rijke landen. Dientengevolge zijn de 'terms of trade' (uitvoerprijzen gedeeld door invoerprijzen) gestegen voor de rijke en gedaald voor de arme landen.

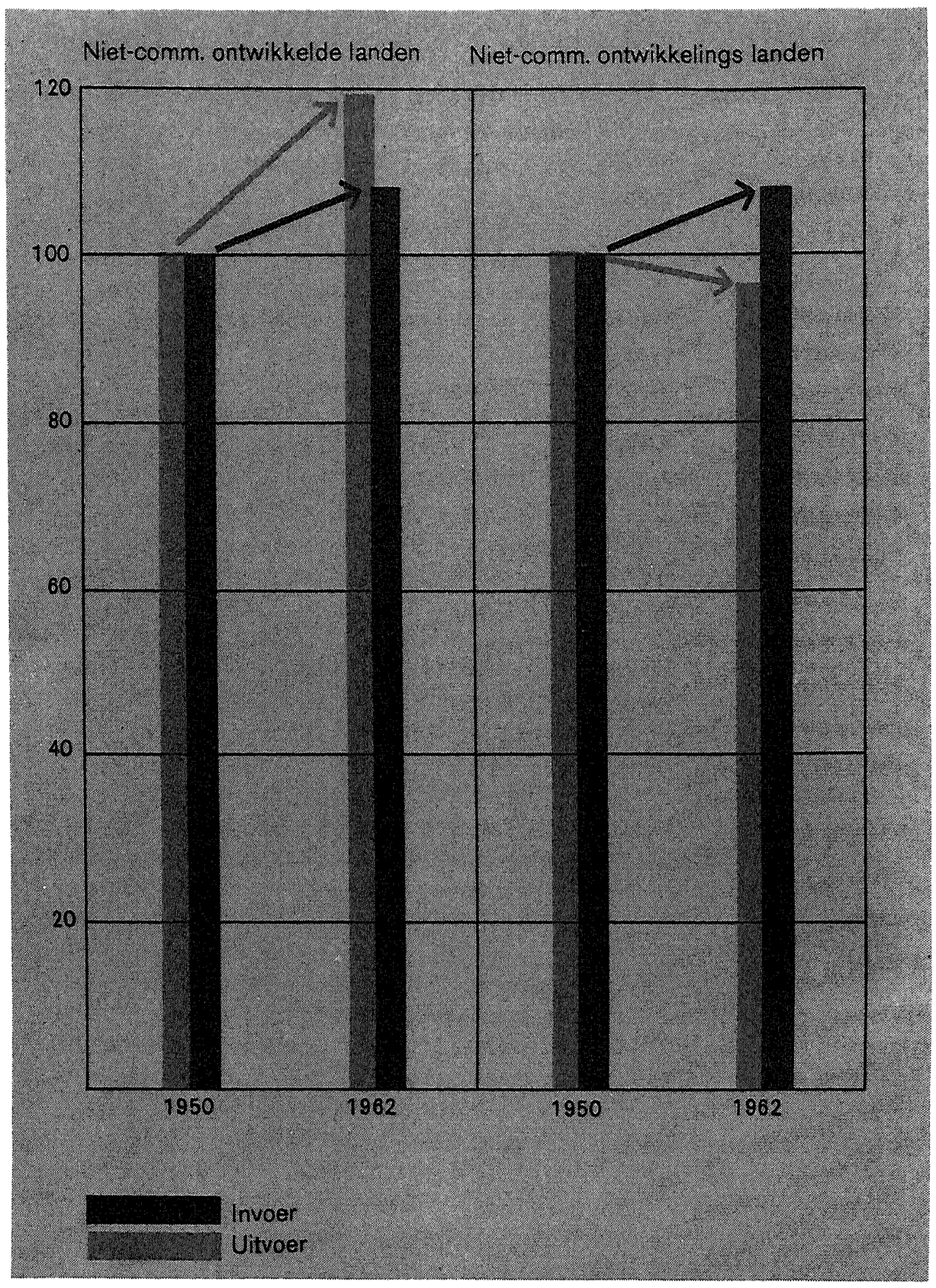

Fig. 7. *Jaarlijkse groeivoet van de invoerwaarde in de centraal geleide landen, de ontwikkelde 'vrije' landen en de ontwikkelingslanden.* Men ziet dat de groeivoet van de invoer gedaald is zowel voor de ontwikkelde als voor de onderontwikkelde niet-communistische landen. De centraal geleide landen vertonen een stijging in de groeivoet tussen de eerste en de tweede periode, doch een daling tussen de tweede en de derde periode, hetgeen neerkomt op een daling over de gehele periode.

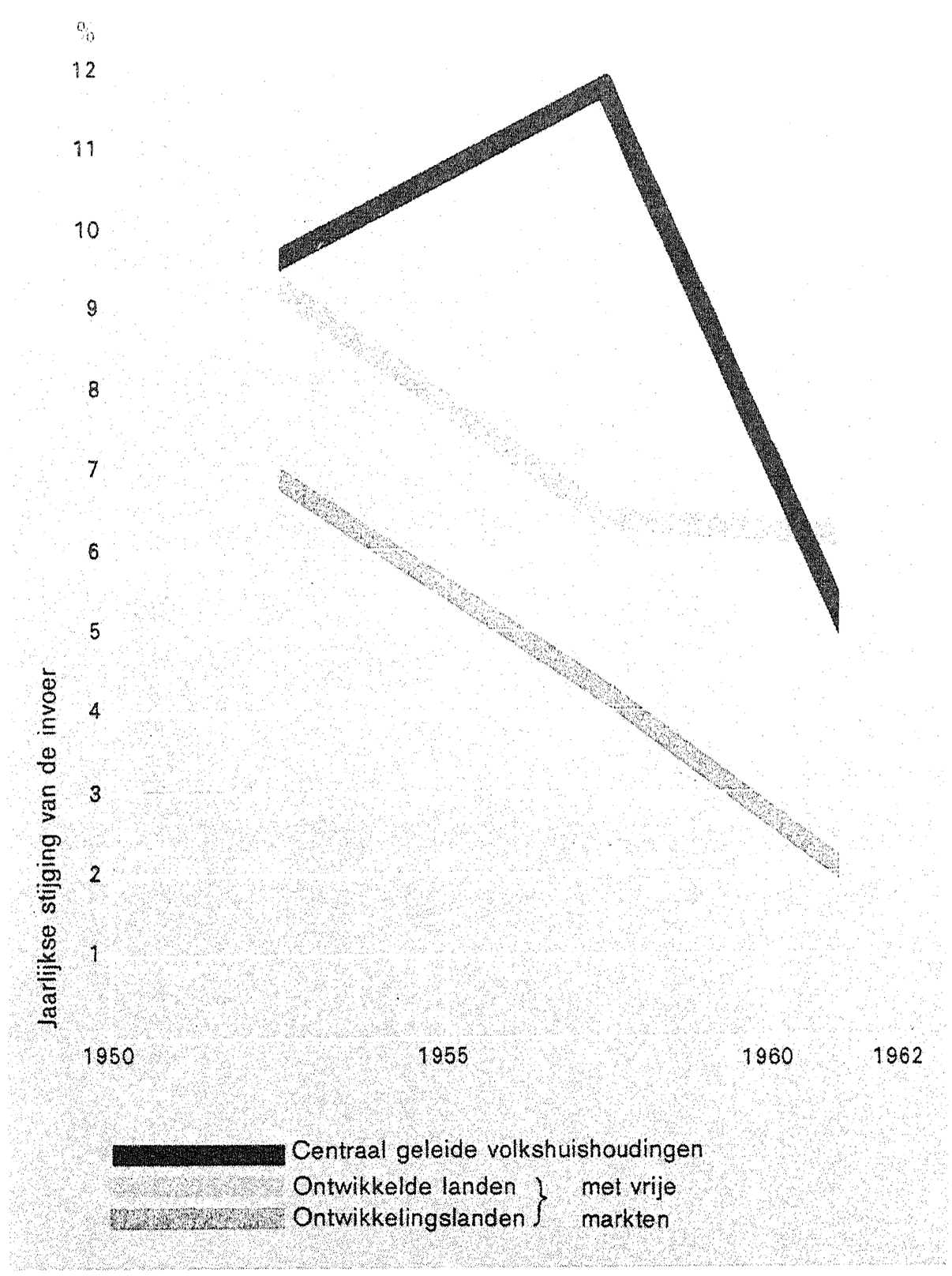

Fig. 8. *Handelsbalans der ontwikkelingscontinenten, als % van de uitvoer.* Deze grafiek vertoont een zeer ernstige verslechtering van de handelsbalans van het Verre Oosten: van positief werd het overschot sterk negatief over de beschouwde periode. Aan de andere kant verbeterde West-Azië zijn reeds positieve overschot als gevolg van de petroleumexporten. Latijns-Amerika vertoont een geleidelijke teruggang, terwijl Afrika zijn situatie handhaafde, welke echter ongunstig is.

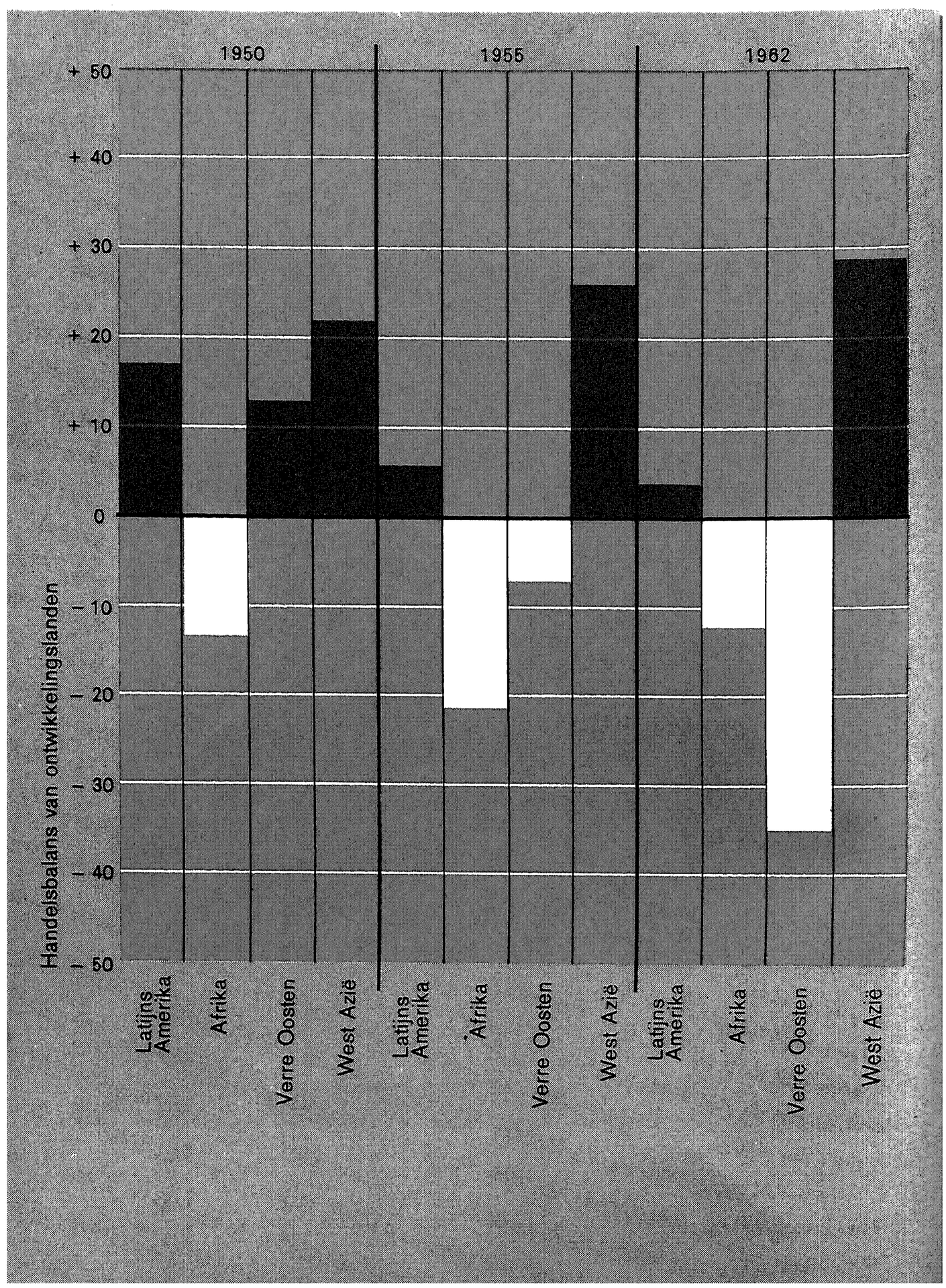

Fig. 9. *Verdeling van de uitvoer naar oorsprong en bestemming in 1962 (totaal = 100).* Hier zien we zeer krachtige handelsstromen tussen de ontwikkelde landen onderling en belangrijke stromen tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden in beide richtingen. De overige stromen zijn veel minder belangrijk: weinig handel tussen de communistische landen en de rest van de wereld, niet al te veel handel tussen de ontwikkelingslanden onderling, iets meer binnen de communistische wereld.

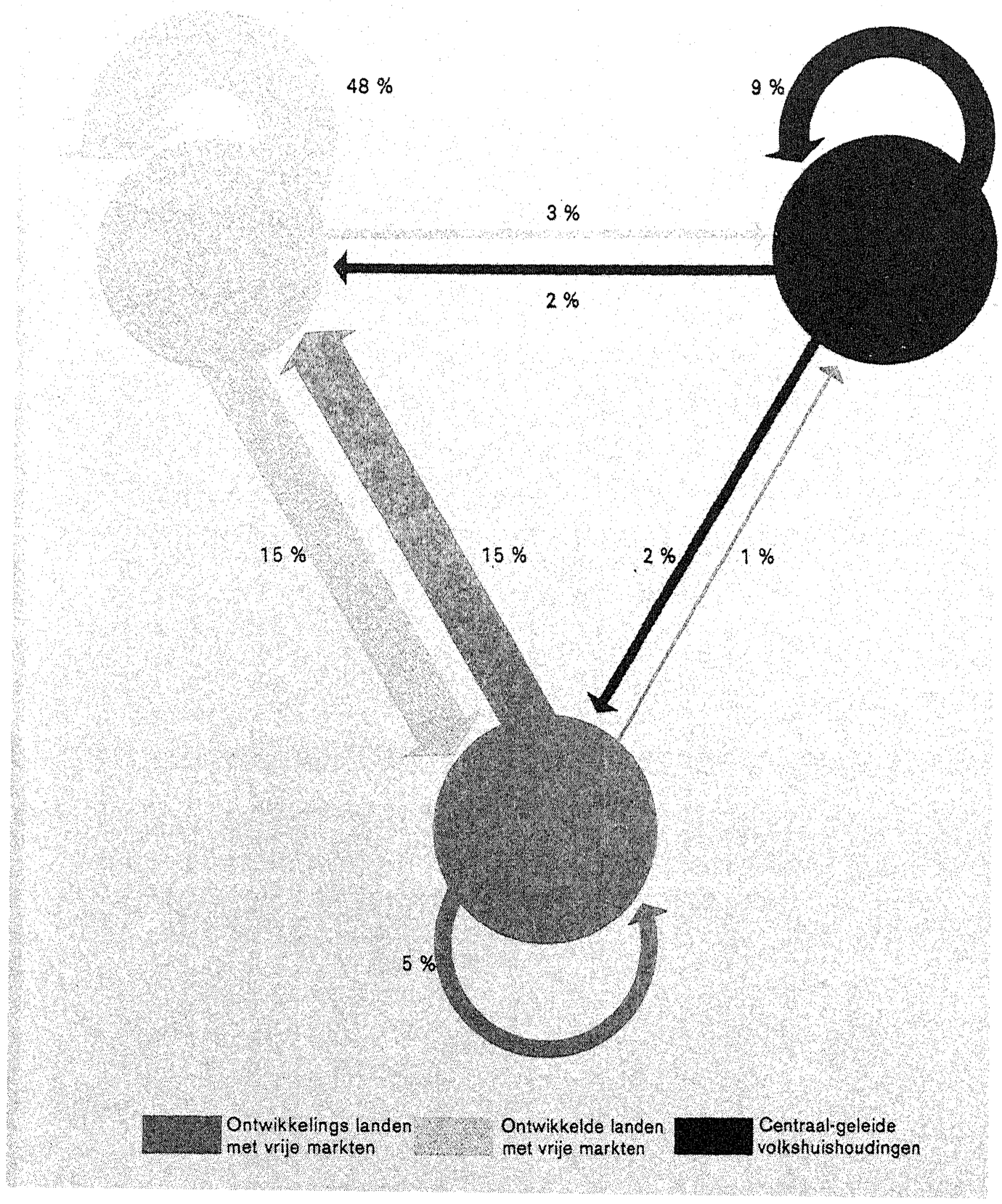

hoeveelheid kapitaalgoederen en kennis, deze zijn zelf weer een gevolg van andere factoren. In het algemeen kan men deze verdelen in factoren die de omgeving bepalen waarin de menselijke bedrijvigheid zich afspeelt en factoren van menselijke aard. Het is vrij duidelijk, dat er een aantal menselijke eigenschappen nodig zijn om een moderne ontwikkelde maatschappij te doen functioneren. Daar een dergelijke maatschappij gekenmerkt is door een produktieproces dat lang levende kapitaalgoederen gebruikt, en waarbij een groot aantal mensen moeten samenwerken, zijn o.m. de volgende eigenschappen vereist voor een vrij groot aantal mensen:

(1) belangstelling voor materiële welvaart,
(2) belangstelling voor techniek en vernieuwing,
(3) het vermogen om ver vooruit te zien en risico's te nemen,
(4) doorzettingsvermogen,
(5) het vermogen om met andere mensen samen te werken en daarbij zekere regels in acht te nemen.

Zoals men gemakkelijk inziet is (1) nodig als drijfveer; (2) omdat met velerlei technische hulpmiddelen wordt gewerkt, die bovendien voortdurend verbeterd worden; (3) omdat de installatie van kapitaalgoederen pas resultaat oplevert na geruime tijd, in verband met de lange levensduur; (4) omdat dat resultaat ook wel eens kan tegenvallen; (5) omdat het proces niet loopt zonder voortdurende samenwerking. Dit alles betekent tegelijk dat het ontwikkelingsproces op gang komt door de overwinning van allerlei menselijke eigenschappen die het tegendeel zijn van de zojuist opgesomde. Men kan deze tegendelen formuleren als (1) onverschilligheid voor lotsverbetering; (2) afkeer van gecompliceerde zaken en een neiging tot sleur; (3) kortzichtigheid en angst voor het onzekere; (4) gebrek aan energie en (5) individualisme.

De belangrijke vraag is natuurlijk of de voor ontwikkeling nuttige eigenschappen aangeleerd kunnen worden en eventueel door de omgeving kunnen worden bevorderd. De algemene indruk bestaat dat de mens inderdaad heel wat kan leren; soms niet in één generatie, doch in enige opeenvolgende. De omgeving kan daarop invloed hebben. Zo zal een gematigd of koud klimaat vermoedelijk stimulerend op de energie werken en de afwisseling van goede en slechte tijden (zomer en winter; goede en slechte oogsten) zal het vermogen om vooruit te zien stimuleren. De overheersing van het ene volk door het andere kan ook invloed hebben, b.v. door het wegnemen van prikkels of mo-

Fig. 10. *Aandeel v.h. nationaal produkt van de belangrijkste sektoren in verschillende stadia van ontwikkeling.* De meest opvallende trek is dat gedurende het ontwikkelingsproces er de bekende daling is in het aandeel van land- en mijnbouw, tezamen bekend als de primaire bedrijfstakken. De industrie stijgt het meeste, terwijl vervoersdiensten daarop volgen. De overige diensten stijgen slechts weinig tengevolge van een tegengestelde tendentie bij huiselijke diensten (die hier niet afzonderlijk wordt aangegeven doch dalen) en de nog overblijvende diensten.

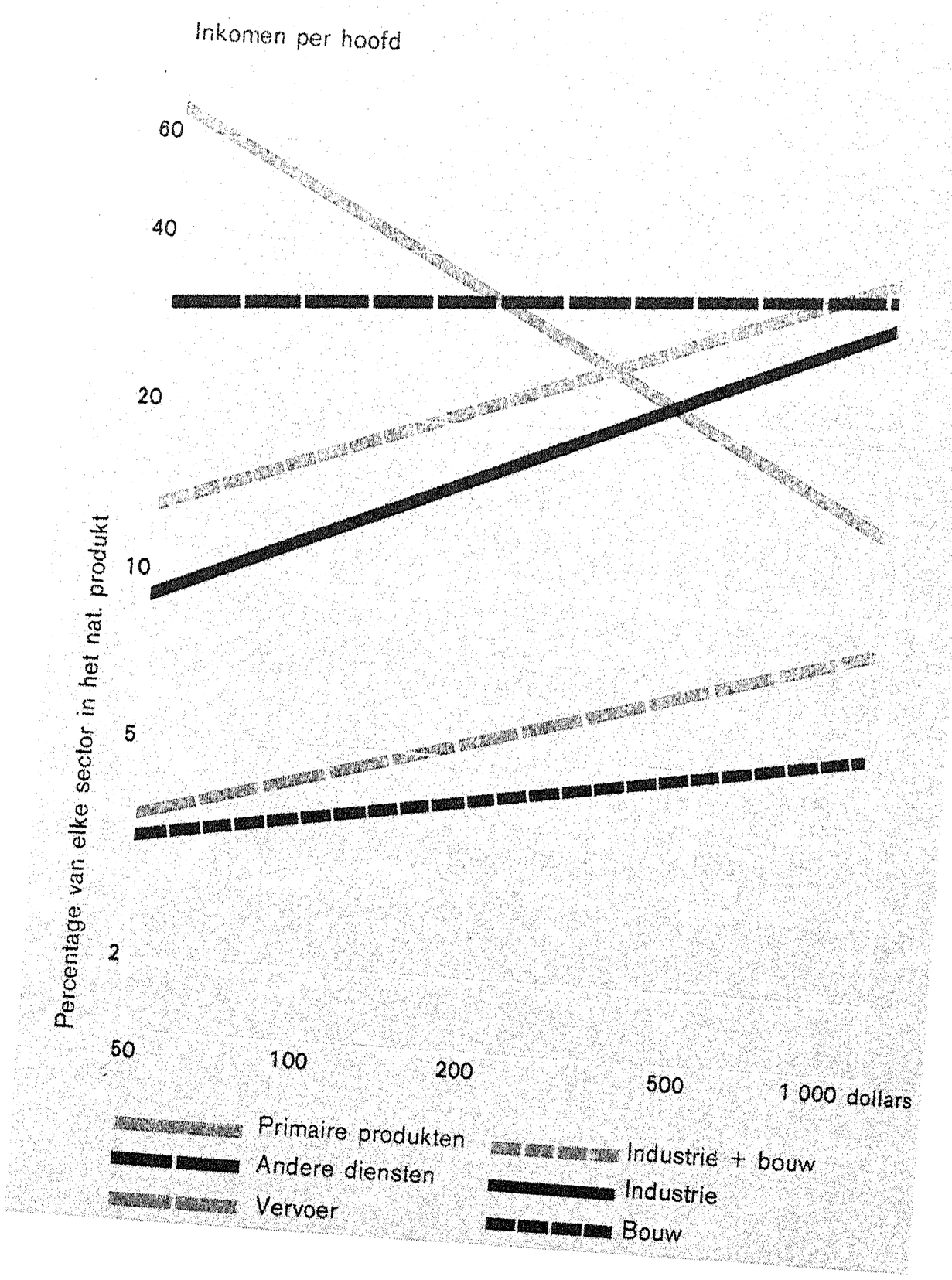

gelijkheden. Verschillende dezer invloeden zijn nog vrijwel onbekend en kunnen zowel negatief als positief zijn. Dit wordt geïllustreerd door Toynbee's 'uitdaging': deze zou positief werken, indien zij niet te gering, maar ook niet te groot is; in het laatste geval werkt zij ontmoedigend. Wij weten echter niet, wat in dit verband 'te gering' of 'te groot' is. De veroorzaking van het ontwikkelingsproces is daarom in vele opzichten nog een onbekend terrein. Dit betekent dat een bewuste ontwikkelingspolitiek niet met zekerheid is vast te stellen. Voorshands kan zij op niet veel anders dan een volgen van buitenlandse voorbeelden worden gebaseerd. Daarbij moet natuurlijk zoveel mogelijk worden getracht met eventuele verschillen in uitgangspunt en omgeving rekening te houden.

Fig. 11. *Het verband tussen industriële produktie en inkomen.* Deze grafiek doet zien dat ondanks alle verschillen in natuurlijke hulpbronnen het gedeelte van de economische activiteit dat de industrie inneemt een tamelijk regelmatig patroon vertoont en in hoge mate bepaald wordt door het ontwikkelingspeil van een land, hier weergegeven door zijn inkomen per hoofd. In het eerste gedeelte van het diagram vinden we de minst en in het bovenste gedeelte de meest ontwikkelde landen.

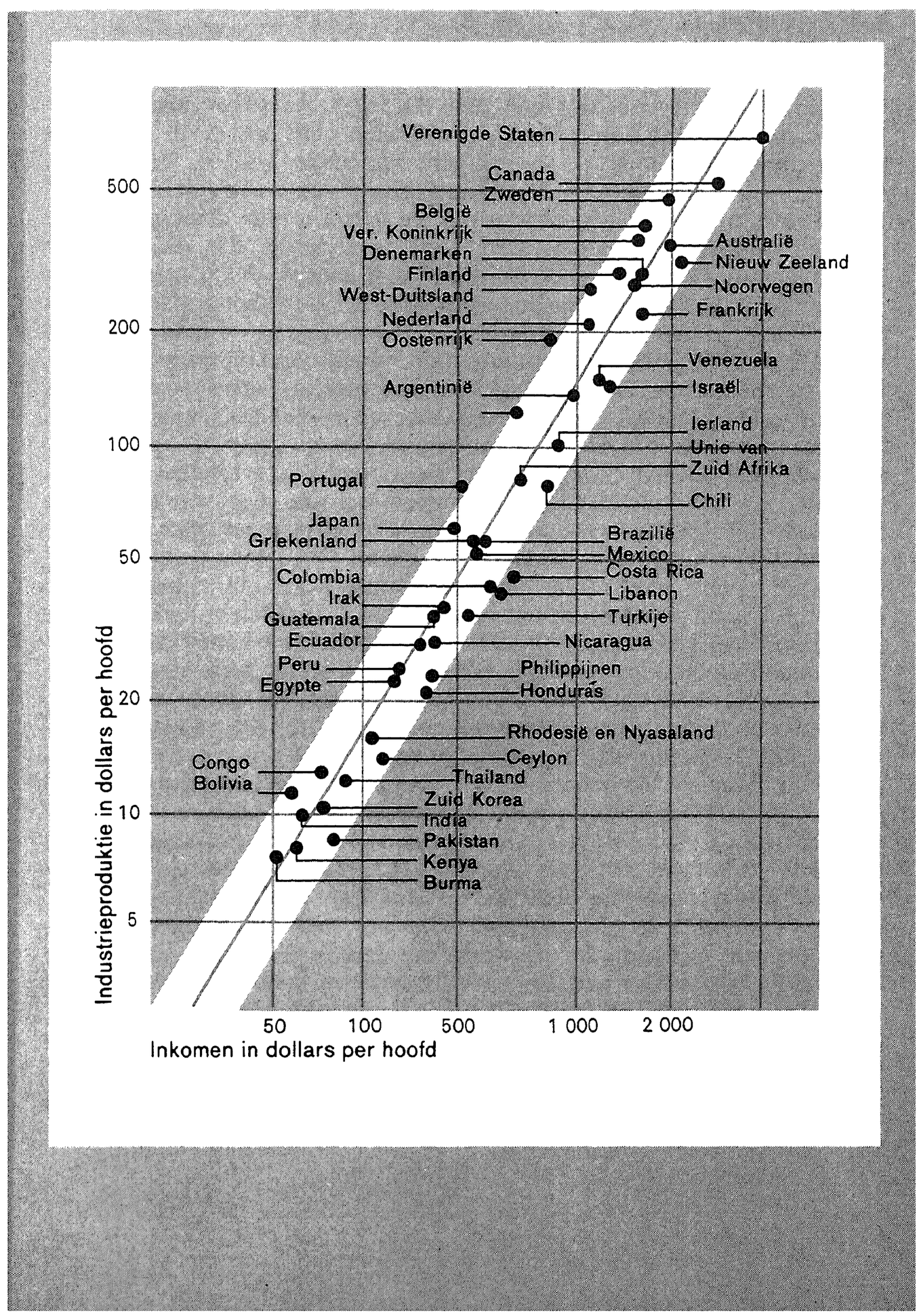

1.4. HET VERLANGEN NAAR ONTWIKKELING

Er is in de laatste decennia een zeer duidelijk verlangen van de arme landen om zich economisch te ontwikkelen. Dit wordt in de eerste plaats uitgedrukt door de regeringen van deze landen. Het berust echter op een verlangen dat bij brede groepen van de bevolkingen leeft. Dit verlangen is maar al te natuurlijk. De toestand van armoede waarin de grote massa van de bevolking leeft is zodanig, dat daarmede in ernstige mate direct lichamelijk leed is verbonden. Velen hebben honger of zijn ziek. Zij die geen honger hebben of niet ziek zijn leiden veelal een uiterst sober bestaan. Elk element van variatie of luxe ontbreekt bij de meerderheid der bevolking. Onafhankelijk van de wereldbeschouwing die men heeft moet dan het verlangen naar verbetering bestaan.

Dit is waarschijnlijk gestimuleerd door de verbreiding van het besef dat deze armoede niet nodig of onvermijdelijk is. Dit besef is versterkt door de intensievere contacten met de ontwikkelde landen — zowel westerse als communistische. De toeneming van het verkeer en de berichtgeving zijn hiervan de oorzaken. Men weet meer over wat in de ontwikkelde landen mogelijk is. Een kleine bovenlaag van de eigen bevolking neemt een aantal levensgewoonten van de rijkere landen over; soms zelfs wanneer zij het niet betalen kan. Men spreekt wel van het demonstratie-effect dat uitgaat van de westerse levenswijze. In streken waar buitenlandse toeristen komen is dit effect zelfs sterk.

Een andere reden tot een grotere nadruk op het doel van de ontwikkeling is de pas kort verkregen onafhankelijkheid van een aantal voormalige koloniën. De nationalistische bewegingen die de onafhankelijkheid hebben bevochten waren vroeger in beslag genomen door dit streven naar zelfstandigheid. Bovendien bestond de opvatting dat een deel van de verklaring van de armoede hunner bevolkingen in het koloniale stelsel gelegen was. Nu dit is opgeheven verwacht enerzijds de bevolking verbetering van haar toestand en heeft anderzijds de regering behoefte aan een program. Dit kan moeilijk anders dan een program van economische ontwikkeling zijn.

Tenslotte bestaat er een zekere concurrentie tussen de twee stelsels van sociaal-economisch beheer die in de ontwikkelde landen bestaan: het westerse en het communistische. De verdedigers van ieder dier stelsels bevelen hun eigen stelsel aan als het beste. De nadruk op het doel van economische ontwikkeling wordt ook daardoor versterkt. Bij

de ontwikkelingslanden bestaat er daarbij gewoonlijk een minder grote behoefte om zich op een enkel stelsel te oriënteren. Men is bereid van beide te leren.

1.5. DE NOODZAAK VAN ONTWIKKELING

Het is echter een belang voor de wereld als geheel dat de armere landen welvarender worden. Een wereld die verdeeld is in twee helften, de ene arm en de andere steeds rijker wordend, kan niet stabiel blijven. Vroeg of laat zal een dergelijke toestand tot conflicten leiden. Het bestaan van de arme landen zal, indien zij niet in de welvaart gaan delen, steeds moeilijker worden. Het zijn de relatieve verschillen die mede de tevredenheid der bevolkingen bepalen. Het begrip van de twee delen der wereld voor elkaars problemen zal verminderen, naarmate de afstand in welvaart toeneemt. De spanning in de armere landen zal een uitweg zoeken in eisen aan de rijkere landen. Buitenlandse konflikten zijn vaak een afleiding geweest voor regeringen die hun binnenlandse toestand niet meer meester waren.

Men kan zeggen dat het sociale vraagstuk dat in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw in de ontwikkelde landen ernstige vormen begon aan te nemen zich nu in de wereld als geheel gaat vertonen. In de ontwikkelde landen hebben zich inmiddels de tegenstellingen verminderd, hetgeen de politieke rust ten goede is gekomen. Wil men in de wereld als geheel in de toekomst politieke rust hervinden, dan zal dat ten dele ook moeten gebeuren door het verminderen van de tegenstellingen in welvaart. Men kan de parallel met het sociale probleem nog verder doortrekken. Dit laatste is pas tot een gedeeltelijke oplossing gekomen, toen de arbeidersbeweging ontstond, d.w.z. de slachtoffers van de ongelijke verdeling zich organiseerden om zelf voor hun belangen op te komen. Het vraagstuk van de onderontwikkelde landen zal eveneens pas tot oplossing komen, wanneer de betrokkenen zich aaneensluiten om voor hun belangen op te komen. In het verloop van de Conferentie der Verenigde Naties over Handel en Ontwikkeling (de Wereldhandelsconferentie) te Genève in 1964 is een begin gemaakt

met deze aansluiting. De groep van 'de 77' voerde een goed beleid, dat menigeen verrast heeft. De tijd is gekomen voor een krachtige ontwikkelingspolitiek.